

EGY MÁRTON ÁRON-ÉLETRAJZ KAPCSÁN

Három értékes életrajzi könyv jelent meg a közelmúltban Erdély legendás hírű püspökéről, Márton Áronról. (Virt Lászlóé 1988-ban az Ecclesiánál Budapesten; P. Szőke Jánosé szintén 1988-ban a szerző kiadásában [vö. Szolgálat 80, 88 és 81,92]; Domokos Pál Péter "Rendületlenül . . ." című könyve 1989-ben az Eötvös és a Szent Gellért Kiadóknál.) Ez a bő termés jó "talajról", fontos életútról tanúskodik, melyről beszámolókat várnak az olvasók, s olyan személyről, akinél a nyilvánosság elé kíváncsoznak az élet apró mozzanatai is. Remélt boldoggáavatási eljárásának megindításával az Egyház hivatalosan is érdeklődik életének példája, életszentséggel övezett hírneve, erényeinek hősi foka iránt. Az említett három értékes életrajz közül – ez a végkövetkeztetésünk – Domokos Pál Péter most bemutatásra kerülő műve a legsikerültebb, a legtöbbet adó, Márton Áron életét – sokszor együtt átélt eseményeken keresztül – a leginkább ismerő.

Márton Áronra, de korára is jellemző, hogy egyik életrajzírója sem elégszik meg csupán az életmű ismertetésével. Róla talán nem is lehet úgy írni, hogy csak az életrajzi adatait soroljuk fel. Mikor életének mottót választott, püspöki jelmondatát, ő maga is a kapott feladatra gondolt: Nem futamodom meg a munkától.

A "Rendületlenül . . ." három, szinte azonos terjedelmű részre oszlik: az első rész összefoglalja Erdély vallási és köztörténetét, a második bemutatja Márton Áron életútját, a harmadik pedig írásából, beszédeiből és körleveleiből vett részletekkel dokumentálja életművét. A nagy püspök személyiségének megismerését szolgálja az a hatvan fekete-fehér fényképillusztráció is, mely a kötet végén található.

A köztörténetbe a szerző Erdély hat "metamorfózisának" (változásának) kapuján keresztül vezeti be az olvasót. Első metamorfózisát akkor élte át Erdély, amikor a mohácsi vész után az ország három részre szakadt, és Erdélyből – a török engedelmével – önálló fejedelemség lett. A második metamorfózis 1686-tól, a török kiűzetésétől kezdve következik be, amikor a Habsburg uralkodó Erdélyt, "karddal elfoglalt területnek" minősítve, Ausztriához csatolja, élére Szebenben székelő gubernátort (kormányzót) tesz, és a német szót kezdik érvényesíteni. Harmadik változásnak az 1867-es osztrák–magyar kiegyezéssel teremtett állapot számít: Erdély ismét Magyarország szerves része lesz. Ezzel egyidejűleg indul el a negyedik metamorfózis, a román–magyar ellentétek felkorbácsolásának folyamata. A céltudatos román nemzeti propaganda, szisztematikus birtokfelvásárlási akciók és az alkalmi látványos politikai demonstrációk a minden eszközt felhasználó diplomáciával karöltve készítik elő az ötödik változást, mely 1920-ban, Trianonnal következik be. Az Erdély ügyéért lelkesedőknék figyelmébe ajánljuk ennek a negyedik metamorfózisnak a történetét, mert annak eszmei-szellemi kelléktára azóta is fogalomban van, és ezekkel min-

den magyar–román megbékélésnek szembe kell néznie. Egy hatodik metamorfózisa is volt Erdélynek, az 1940–1944-es időszakban, amikor Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, s az ottani kisebbségi sorsban élt magyarság külső elnyomástól mentesen kapcsolódhatott bele az összmagyarság életébe. Ez a négyéves szabadság olyan maradandó nyomokat hagyott az észak-erdélyi magyarság életében, hogy az egész utána következő korszak – az Erdély újramegszerzésének érdekében tett átmeneti és gyorsan visszavont reformjaitól eltekintve – azzal volt elfoglalva, hogy meggyőljönse a négy szabad évet, és azon dolgozott, hogy az ottani, egy tömbben élő magyarság elnemzetietlenítésével, szétszórásával ("homogenizációjával") olyan helyzetet teremtsen, melyben az erdélyi és magyarországi magyarság bármilyen találkozása a jövőben lehetetlenné válik.

Erdély fölött a történészek ma is szellemi viaskodást folytatnak. Annyit legalább mindenkinek kell értenie a kérdéshez, amennyit a "Rendületlenül..." első része ismertet.

E terület történetének ismeretére, mely ennyi metamorfózison ment keresztül, s ahol évszázadokon át három nemzet és négy vallásfeleket élt (Erdély hét "főbúne"), a jövőben is szükségünk lesz.

Márton Áron életrajzát epizódok, illusztrációk, események mozaikkockáiból rakja össze a szerző. A gyermekkori éveket pl. néprajzi gyűjtésbe is beillő imádságok, játékok, diákszokások leírása, sőt szövegei érzékeltetik: így imádkozott, játszott, ministrált a kis legényke.

Az elemi iskolai tanítók beszéltek rá szüleit, hogy tovább iskoláztassák az érdeklődő, értelmes gyermeket. A gimnázium hat osztályát Csíksomlyón, az utolsó kettőt, mint középiskolás kispap, Gyulafehérváron végezte.

Aztán jött a háború, melyet a székelyudvahelyi 82-es székely gyalogezred önkéntese, tizedese, hadapródja, majd hadnagyaként harcolt végig. Legényeit megbecsüli, mindenütt megvédi. A harctereken háromszor sebesült meg. 1920-ban újra a gyulafehérvári papnöveldeben tanul, és 1924. július 6-án szenteli pappá Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök. Eközben rendezkedik be Erdélyben az új honfoglaló hatalom. Papi működését káplánként kezdi, mint a többi újmisési pap: Gyergyóditrón, Gyergyószentmiklóson és Marosvásárhelyen káplánkodik. Az önálló munkát, a plébánosságot Nagyszebenben kezdi Vöröstorony és Talmács plébánosaként.

Nagyszebenben volt a központja az erdélyi ortodoxiának is, mely hogy a székelységet elrománosíthassa, hatalmas templomépítő programot kezdeményezett a székely falvakban és városokban. Az új honfoglalás során az erdélyi katolikus püspökség a támadások céltáblájává vált. A vita főleg a konkordátum és a Katolikus Státus (az erdélyi katolikusok reformáció korabeli önkormányzata) körül folyt. A védekezéshez a püspök segítségül vette maga mellé Márton Áront levéltárosként. Az egyetemi ifjúság körében végzett sikeres munkája azonban új beosztást hozott neki: Kolozsvárra kerül egyetemi lelkésznek.

Nehéz talajon dolgozik. Az erdélyi fiatalság, csakúgy, mint Erdély szellemi emberei, a háború után világnézeti válságba jutottak. Az egyik szer-

vezet nyíltan toborozta az értelmiséget a marxizmus táborába: a világ megváltása csak a marxizmustól várható, a magyarságnak is ez lehet az egyetlen útja. Márton Áron kiállt amellett, hogy az erdélyi magyarság sorsa csak nemzeti és ugyanakkor keresztény alapon rendezhető, különben szétszóródna a gondolatok, s a gondolatokkal együtt a tömegek, az emberek is.

A szokásos lelkigondozáson kívül elvezeti főiskolásait ahhoz a gyökérhez, melyből Erdély megújulását várja: a falu népéhez. Diákjai elkezdik a "faluzást", a Magyarországon is ismertté vált falukutató munkát. Az erdélyi katolikusoknak ezekben az években Katolikus Népszövetség néven jól működő szervezetük is van, mely általában évente ún. Katolikus Nagygyűlést rendez Erdély nagyobb városaiban.

Püspöke megtette e mozgalom igazgatójává. Új munkaköre új kihívást jelentett: rendszert teremteni az évenként megújuló gyűlések programjában; egy témakör köré csoportosította az előadásokat, körmenettel és díszgyűléssel fejezték be a seregszemlét. Népművelő Bizottságokat hozott létre Erdély-szerte, melyek a körzetükbe tartozó falvakat kidolgozott műsorral keresték fel. A népművelési munkába igyekezett az egész értelmiségi réteget bekapcsolni.

Még egyetemi lelkész korában elhatározza, hogy az egykor nagysikerű ifjúsági lapnak, a Zászlónknak létrehozza Erdélyben a szellemi örökösét. 1933-ban indul el Erdélyi Iskola néven.

1936-ban új feladatot kap: kolozsvári plébánosként szanálnia kellett az anyagi bonyodalmakba keveredett egyházközséget. Két és fél év múlva jött a következő "áthelyezés", a püspöki kinevezés. A püspökszentelési ünnepségeken az üdvözlésekre adott válaszaiban már körvonalazza püspöksége egész programját.

Szavai a társegyházak vezetőihez: "Van olyan kötelezettség, amelynél minden egyháznak találkoznia kell egymással, s amint Erdély sokszínű egyházaihoz hozzátartozik a három nyelv és a hat-hét szertartás szerint, de egy ugyanazon Istent imádó egyház, úgy kell a testvéri együttthaladás útját egyengetni. Ígérem, hogy Erdély történelmi adottságait számbaveszem, minden küzdőtársamat testvérként szeretem, s minden terhet vállamra veszek, amit véges erőmmel képes leszek hordozni."

Az egyházmegye papságához: Legnehezebb feladatom "felmérni a tennivalókat s utat mutatni a jövőre. Ha az isteni gondviselés így akarta, lelkiismeretesen fogom végezni munkámat, és zúgolódás nélkül engedelmeskedem a parancsnak. Nem futok meg a munka elől, s a keresztet, amit Isten a gondok képében vállamra tett, ha vérző térdekkel is, de vinni fogom, mert vinni akarom. Kérem, hogy kövessenek ebben a munkában."

A szülőfaluja küldöttségéhez: "Életemnek ezen a legnagyobb napján fogadalmat teszek: népem sorsához hűséges maradok, a fajtám élni akarásának, makacs kiállásának egy része akarok lenni, s kötelességemnek tartom, hogy életemet is rátegyem a rám bízott feladatok megoldására. Népemért fogok dolgozni."

Két és fél év múlva újabb "beosztást" kap: a második bécsi döntéssel kettészakadt Erdély Magyarországhoz került részét Általános Helynökére bízta, míg ő a maradást és a velejáró üldöztetést választja. A magyar részre átlátogatva bérmál, és tiltakozik a zsidóüldözések ellen. Utóbbi miatt figyelmeztetik: "Ha megegyeszer ilyen nyilatkozatot tesz, többé nem kap határlépcsí engedélyt. Így is szerencséje, hogy külföldi állampolgár, s nem indítanak eljárást ellene." Erre ő a miniszterelnökhöz és a belügyminiszterhez intézett levélben megismételte a tiltakozást. "Remélem, további magyarázat nem szükséges" – mondotta barátainak. A front elérte Gyulafehérvárt is. A megszálló orosz csapatok tisztjei egyszer meghívták vacsorára. Magára öltötte püspöki ruháját, fölvette mellkeresztjét, s úgy tett eleget a meghívásnak. Bár nem ivott együtt vendéglátóival, tisztelettel fogadták.

A háború átvonulása után engesztelő imádságot rendel el, és az egész egyházmegyében népmissziókat tartat. Aggodalommal tölti el, hogy a háború utáni békeszerződésekre a kormányzat a kisebbégi magyarságnak olyan képviselőit fogja össze, akik a lakosságot nem képviselik, de támogatják a kormányzat taktikáját abban, hogy a béketárgyalás megerősítse a háború előtti határokat. Vezető erdélyi értelmiségiekkel együtt ő is úgy gondolja, hogy a béketárgyaláson hangot kell adni az erdélyi magyarság túlnyomó többsége hangjának is, s ezért közös memorandumban az kérték, hogy a túlnyomóan magyarlakta területek továbbra is Magyarországhoz tartozhassanak. "Nem szabad megtörténnie annak, hogy népünket újra felfeszítsék a régi keresztre" – foglalta össze egyik szentbeszédében e lépés lényegét.

A hivatalos politika képviselői azonban győztek, s ebben támogatta őket a magyarság képviselőinek tunyasága is.

1949. október elején még az iskolák államosítása ellen tiltakozik, közben egy működési szabályzatot készít a katolikus egyház jövőbeli romániai életéhez.

A benyújtott ún. Statutum-tervezetet a kormány visszautasítja, mert Márton Áron nem hajlandó, az egyházjog szerint nem teheti meg, hogy olyan szabályzatot készítsen a katolikus egyház nevében, melyben nem szerepelnek az akkor már betiltott román görögkatolikusok. Statutum nélkül a katolikus egyház csak "megtúrt" státussal rendelkező Romániában egészen a nemrég megszűnt éra végéig, ami sok hátrányt jelentett az egyháznak.

Márton Áront 1949. nov. 3-án letartóztatják, majd amikor Romániában is sor kerül a Rajk-perhez hasonló összeesküvésű perre, abban – ismeretlen személyekkel is összetársítva – előkelő helyet biztosítanak neki. Az ítélet: tízévi börtön, életfogytiglani kényszermunka, vagyonelkobzás, a perköltség megtérítése. 1954 elején azonban váratlanul kiveszik a börtönből, Bukarestbe viszik – előbb a Belügyminisztérium pincéjébe, majd egy villába –, gyakran meglátogatják, próbálnak megegyezést kötni vele. Amikor aztán bukaresti érsekségen szállásolják el, és látogatókat is fogadhat, megtudja a változás okát: a kormányzat Romániában is megpróbálkozott a papi békemozgalommal, megpróbálták román nemzeti katolikus egyházat is létrehozni, de a papok és hívek ellenállása miatt, no meg a Rómával még fennálló

hivatalos kapcsolat s az egyházzszakadáson dolgozó személyek gyors kiközösítése, ill. a titkos ordináriusok kinevezése miatt a kísérlet nem sikerült.

A katolikus egyházzal szemben a kormányzat teljesen tehetetlen, s azt remélik, hogy ha Márton Áron kormányozza ismét az egyházmegyét, akkor legalább helyreáll a rend. A püspök erre kijelentette, hogy ő csak akkor tudja átvenni a kormányzást, ha az állam által hivatalba tett emberek eltávoznak az egyházmegyei központból. Ez megtörtént, s 1955. március 25-én visszatért székhelyére. Ott első dolga volt, hogy papjait közös lelki-gyakorlatra hívta össze, ahol mindenki penitenciát kérhetett, ha lelkiismeretében úgy érezte, hogy vétett az egyházi törvényköny rendelkezései ellen. A rendet ezzel helyreálltnak tekintette, s elkezdődött az egyházmegyében a normális munka. Az állam emberei döbbenet nézték a fejleményeket: "Amit mi mostanáig építettünk, azt Márton Áron egy óra alatt lerombolta." Az egyházpolitikai koncepcióba sehogysem illeszkedő püspököt alig egy évvel kiszabadulása után háziőrizetbe vetik. A házon kívül csak a püspöki épülettel szomszédos székesegyházba mehet. A háziőrizet több mint 11 éven át, 1967 novemberéig tart. König bécsi érsek romániai látogatásakor oldják fel. 1969-ben és 1971-ben eljut Rómába. Az 1971-es püspöki szinóduson vallomásszerű felszólalást mond: "A hierarchia feladata, hogy szavát felemelje, amikor az igazságot vagy az emberi személyiség méltóságát és alapvető jogait támadás éri." 1974 nyarától egyre súlyosbodó veseproblémákkal küszködött. Emellett meg-megújultak a hatósági zaklatások is. "Ezt a kort éljük most, és az a feladatunk, hogy bírjuk ki" – bátorította kétsébeesett munkatársait. 1980. május 15-én az utódjául kijelölt Jakab Antallal közös körlevélben fordult híveikhez: ". . . a hithez való ragaszkodást hagyom rátok örökségül." Súlyos betegségét mint az élet velejáró terhét viselte: "Ha éppen meg kell halni, meghalok. A halálnak egyszer úgyis jönnie kell." 1980. szeptember 29-én találozkoztak. "Édesanyám, megyek hozzád" – ezek voltak utolsó szavai. Rómában az éppen ülésező 5. püspöki szinódus atyái, mikor elérte őket halálának híre, egyperces néma felállással adóztak emlékének.

A "Rendületlenül . . ." kötet harmadik részében közölt szöveggyűjtemény a püspök írásainak, beszédeinek, körleveleinek majdnem öt évtized irodalmi terméséből ad ízelítőt, s csak fokozza a kívánságot, hogy valamennyi írását összegyűjtve is kézbe kaphassuk. A hivatalosan is elindított boldoggáavatási eljárásban erre amúgy is szükség lesz.

Domokos Pál Péter nagy tárgyismerettel és szeretettel megírt könyvének olvasását talán megkönnyítette volna, ha az illusztráló részek egyike-másika lábjegyzetbe, esetleg függelékbe kerül. A könyvben meglevő Márton Áron-kép azonban így is magával ragadó és hiteles. A kötet borítólapját az ismert erdélyi művész, Szervátiusz Tibor rézdomborművének fényképe díszíti.